

Kriminalinių įvykių diskursas Lietuvos internetinėje žiniasklaidoje ir Emilio Vėlyvio kino filmuose

Audrius Dabrovolskas

Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto
Kūrybinių medijų institutas
Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius
El. paštas: audrius.dabrovolskas@kf.vu.lt

Lietuvos internetinėje žiniasklaidoje kriminaliniai įvykiai pateikiami kasdien ir šių pranešimų gausa hiperbolizuoja esamos realybės vaizdą. Tiek žiniasklaidoje, tiek kine sukuriama pranešimai veikia visuomenės nuostatas, vertybes ir tapatumą. Gausus kriminalinių įvykių diskursas naudojamas ir Emilio Vėlyvio kino filmuose „Zero“ ir „Zero II“.

Dažniausiai Lietuvoje atliekami žiniasklaidoje pateikiamų kriminalinių naujienų tyrimai nebandant to susieti su kino filmais. Kriminaliniai kino filmai perteikia mūsų idėjas apie socialinius, ekonominius ir politinius reiškinius ir taip formuoja mūsų suvokimą apie šiuos reiškinius. Todėl tokio žanro filmai sukelia ir tam tikrus efektus visuomenėje, perteikdami žiūrovams kultūros fragmentus, kurie vėliau formuoja individualią ir kolektyvinę sąmonę. Nors vaidybinių kino filmų gamyba remiasi subjektyviais kūrybos kriterijais priešingai nei žiniasklaidos naujienos, tačiau tiek kino filmai, tiek ir žiniasklaidos pranešimai yra sukonstruotos realybės reprezentacija. Ši reprezentacija straipsnyje tiriama remiantis socialinio konstruktyvizmo teorija, kuri aktuali tuo, jog nusikaltimą traktuoja kaip socialinę realybę, kurią konstruoja visuomenė. Būtent visuomenė gali atitinkamai keisti socialinę realybę suprasdama savo rolę jos konstravime.

Taigi pagrindinis straipsnio tikslas yra nustatyti, kokios priežastys lemia kriminalinės informacijos pateikimą ir vartojimo poreikį tiek žiniasklaidoje, tiek kine. Siekiant įgyvendinti šį tikslą išskelti uždaviniai:

- 1) atskleisti galimus vartotojų kriminalinės informacijos pasirinkimo motyvus;
- 2) nustatyti kriminalinių įvykių tematiką pasirinktoje internetinės žiniasklaidos svetainėje;
- 3) nustatyti kriminalinių įvykių tematiką pasirinktuose kino filmuose;
- 4) išskirti dominuojančius pranešimus kriminalinių įvykių tematikoje;
- 5) palyginti kriminalinių įvykių temas ir dominuojančius pranešimus;
- 6) išanalizuoti, kokią įtaką internetinė žiniasklaida ir kino filmų pateikiamų pranešimų apie nusikaltimus ir jų temų skirtumai ir panašumai turi kriminalinių įvykių diskurso plėtojimui viešojoje erdvėje.

Analizuojant kriminalinių įvykių žiniasklaidoje ir kine problematiką bei priežastis, kurios lemia tokios informacijos paklausą visuomenėje, iš pradžių aptariamas medijų ir jų turinio pasirinkimo aspektas, vėliau aptariama kriminalinių įvykių diskurso sąvoka ir pristatomas kriminalinių įvykių pateikimo pasirinktoje internetinėje žiniasklaidos svetainėje (laikraštyje *Delfi.lt*) ir kino filmuose („Zero“ ir „Zero II“) tyrimas, kuriame analizuojami pranešimai apie kriminalinius įvykius.

Esminiai žodžiai: kinas, kriminaliniai filmai, kriminaliniai įvykiai, socialinis konstruktyvizmas, žiniasklaida.

Medijų pasirinkimas ir naudojimas kaip vartotojų poreikių patenkinimas

Informacijos pateikimas medijose viena vertus atlieka visuomenės informavimo funkciją, kita vertus, kasdien pateikiama informacija pripratina vartotoją prie rutiniško jos naudojimo ir apskritai prie žinojimo, jog informaciją galima pasiekti beveik bet kada, jei turi galimybę pasinaudoti kompiuteriu ar mobiliuoju telefonu, kuriuose veikia internetinis ryšys. Kitaip tariant, medijų ir jų turinio pasirinkimą lemia ne tik egzistuojančios medijų formos (pvz. žiniasklaida, kinas), techninės galimybės pasinaudoti šiomis formomis, bet ir kasdieninis šių medijų funkcionavimas skaitmeninėje erdvėje, leidžiantis vartotojams pasirinkti skirti atitinkamą laisvo laiko dalį pateikiamos informacijos peržiūrai.

Masinės komunikacijos teoretikas Denis McQuailas išskiria šias priežastis, kurios lemia medijų ir jų turinio pasirinkimą:

- 1) Kasdien pateikiamas specifinis turinio meniu ir jo prezentacijos forma;
- 2) Tam tikros akimirkos aplinkybės, pavyzdžiui, laisvas laikas, dalyvavimo galimybės, alternatyvios veiklos galimybės (individualios aplinkybės);
- 3) Socialinis pasirinkimo ir naudojimo kontekstas, pavyzdžiui, šeimos ir draugų įtaka¹.

Medijos ir jos turinio pasirinkimas yra racionalus veiksmas siekiant įgyvendinti tam tikrus tikslus arba patirti pasitenkinimą. D. McQuailas taip pat pabrėžia, jog kultūrinės ir estetinės turinio savybės turi mažiau reikšmės atkreipiant auditorijos dėmesį nei įvairių asmeninių ir socialinių poreikių patenkinimas (pavyzdžiui, atsipalaidavimas, laiko leidimas, patirties dalijimasis su kitais)². Tad vienas iš medijų tikslų visuomenėje yra pramogos suteikimas, kuri padeda visuomenei atsipalaiduoti ir pailsėti, taip pat sumažinti socialinę įtampą³.

Tačiau paminėti medijų tikslai visuomenėje sukuria vartojimo poreikius, nes kiekvieną kartą norint patirti tam tikrus išpūdžius, sužinoti tam tikrą informaciją ar pagaliau atsipalaiduoti reikia kreiptis į medijas. Zygmuntas Baumanas pabrėžia, jog „tikrieji į vartotoją nusitaikiusios ekonomikos smagračiai yra būtent troškimų nepatenkinimas ir tvirtas, nuolat atnaujinamas be sustiprinamas įsitikinimas, kad kiekvienas naujas bandymas juos patenkinti visiškai arba iš dalies nepavyksta“⁴. Kiekvienas poreikis, kurį reikia patenkinti, kuria naujus poreikius. Iš kitos pusės, informacijos vartojimas leidžia būti visuomenės nariu kadangi masinės informacijos vartojimas suteikia galimybę visuomenės nariams

¹ McQUAIL, Denis. *McQuails Mass Communication Theory*, (6th edition). London: Sage publications Ltd, 2010, p. 421.

² Ten pat, p. 424.

³ McQUAIL, Denis. *Mass Communication Theory: an introduction*. London: Sage publications Ltd, 1994, p. 71.

⁴ BAUMAN, Zygmunt. *Vartojamas gyvenimas*. Vilnius: Apostrofa, 2011, p. 89–90.

būti informuotiems ir taip dalintis ne tik informacija, bet ir būti susietiems per patirtį.

Būtent tokia situacija, kai visiška informacijos izoliacija yra nepateisinama norint priklausyti visuomenei, dalyvauti jos socialiniame gyvenime, ir, kai informacijos perteklius skatina jos vartotojų iracionalumą, nekompetentingus informacijos pasirinkimo sprendimus bei vartotojiškas emocijas, iškelia kritinio suvokimo svarbą, kritišką informacijos, pateikiamos tiek žiniasklaidoje, tiek kine, vertinimo problemą.

Kriminalinių įvykių (nusikaltimų) diskursas

Kriminaliniai įvykiai žiniasklaidoje ir kine yra pranešimai apie realybėje įvykusius suvaidintus ir nesuvaidintus įvairius visuomenės tvarkos pažeidimus, kuriuos galima apibrėžti kaip nusikaltimus. Viena vertus, nusikaltimas yra sudėtingas ir komplikuoatas įvykis, apibrėžiamas penkiais aspektais: teise, nusikaltėliu, taikiniu (auka), vieta ir incidento laiku ir jei nors vieno iš šių penkių komponentų nėra, kiti keturi komponentai nesudaro kriminalinio incidento⁵. Kita vertus, remiantis socialinio konstruktyvizmo teorija, nusikaltimo sąvoka kinta priklausomai nuo tų, kurie ją apibrėžia. Gregas Barakas teigia, jog teisėje nusikaltimo apibrėžimas yra iš dalies sutartinis ir reprezentuoja labai selektyvų procesą⁶.

Žvelgiant plačiau nusikaltimas yra elgesio klasifikacija, apibrėžta individų, veikiančių valdžioje, kurie gali priimti įstatymus, identifikuojančius atitinkamą elgesį kaip agresyvų ir numatyti gresiančias bausmes už jį. Jeigu tam tikri elgesio nukrypimai suvokiami kaip pavojingi ir morališkai agresyvūs socialinių normų pažeidimai, tai nusikaltimai yra pavojingi fiziškai, ekonomiškai, socialiai ir psichologiškai, nes sukelia aukas, praradimus⁷.

⁵ VERMA, Arvind; S. K. Lodha. A Typological Representation of the Criminal Event [interaktyvus]. In *Western Criminology Review* Nr. 3 (2), 2002. Prieiga per internetą: <<http://wcr.sonoma.edu/v3n2/verma.html>> [žiūrėta 2014.08.03].

⁶ HENRY, S. Social construction of crime. In Miller J. (ed.), *21st Century Criminology: A reference handbook*. Thousand Oaks: Sage publications, 2009, p. 296–305.

⁷ Ten pat.

Vis dėlto egzistuoja galimybės tam tikroms suinteresuotosioms grupėms naudoti masinę komunikaciją kaip įrankį siekiant paveikti priimtino ir nepriimtino elgesio visuomenėje suvokimą⁸. Kadangi tikrovė ir jos suvokimas apibrėžiamas socialiai, ji yra individų ir jų grupių socialinės sąveikos rezultatas⁹, todėl ją ir apibrėžia konkretūs individai arba jų grupės. Tokiu atveju svarbu nagrinėti procesus, lemiančius socialinės realybės konstravimą. Būtent nusikaltimas yra visuomenės socialinės realybės konstruktas, kuris visuomenės gali būti dekonstruotas ir pakeistas mažiau žalinga realybe. Tačiau nusikaltimas gali būti įsivaizduojamas per daugybę diskursų. Pavyzdžiui, žiniasklaida ir kino filmai sureikšmina pranešimus apie nusikaltimus ir taip juos įtvirtina visuomenės sąmonėje kaip galią turinčius simbolius.

Kitas aktualus aspektas yra susijęs su socialiai sukonstruoto nusikaltimo pasėkmėmis. Visuomenė nusikalstamumo lygio padidėjimą dažniausiai suvokia ir interpretuoja ne pagal tikrovėje įvykusius nusikaltimus, bet pagal jų iškėlimo žiniasklaidoje lygį. Kuo labiau žiniasklaida akcentuoja atitinkamus nusikaltimus, tuo labiau visuomenėje kyla įsivaizdavimas apie tokių nusikaltimų padidėjimą. Kriminalinio diskurso žiniasklaidoje tyrėjai pastebi, jog nusikaltimų rodiklų mažėjimas aiškinamas tuo, jog aukos vengia pranešti apie įvykdytą nusikaltimą dėl baimės arba netikėjimo sėkminga tyrimo baigtimi, o kai nusikalstamumo rodikliai didėja žiniasklaida tai sieja ne su didesniu pranešimų apie nusikaltimus skaičiumi, o su tikrovės reprezentacija¹⁰. Taigi taip žiniasklaida įtvirtina visuomenės nuomonę apie augantį nusikaltimų skaičių. Be to, taip formuojama ir nusikaltimų baimė, kuri didina visuomenėje egzistuojantį nerimo ir baimės jausmą, susijusį su nusikaltimais. Komercinėms žiniasklaidos priemonėms, kino industrijai nusikaltimų baimė padeda sėkmingai parduoti savo produktus ir pritraukti auditoriją.

⁸ Ten pat.

⁹ DOBRYNINA, Margarita. Kriminologinio žinojimo konstravimas: valdžios vaidmuo. Teisės problemos, Nr. 4 (66), 2009, p. 111.

¹⁰ DOBRYNINA, Margarita. Nusikaltimų baimės konstravimas žiniasklaidoje. Teisės problemos, Nr. 3 (61), 2008, p. 96.

Todėl verta išsamiau išanalizuoti žiniasklaidos naujienų apie kriminalinius įvykius paskirtį.

JAV žiniasklaidos ir nusikaltimų teoretikai Walteris Dekeseredy ir Molly Dragiewicz teigia, jog kriminalinės naujienos nėra nei objektyvios, nei neutralios¹¹. Kadangi didelė dalis žiniasklaidos yra komercinės įmonės ir siekia pelno, todėl vykdoma naujienų atranka, kurios metu ieškoma naujienų, iš kurių būtų galima uždirbti.

Herbertas Gansas teigia, kad žiniasklaidos „naujienos yra apie ekonomines, politines, socialines ir kultūrinės hierarchijas“ ir naujienų dėmesys sutelkiamas į tuos, kurie yra arti arba pačioje hierarchijos viršūnėje, į tuos, kurie yra hierarchijos apačioje ir grasina esantiems jos viršuje, ir į auditoriją, kuri yra šios hierarchijos viduryje¹². Žiniasklaidos naujienas jis apibrėžia kaip „informaciją, kurią šaltinis perduoda auditorijai“, o žurnalistai būdami komercinės organizacijos darbuotojais ir savo profesijos atstovais ją apibendrina, patobulina ir pateikia ją taip, jog ji būtų suprantama ir tinkama auditorijai. Tokią informaciją jis skirsto į *netvarkos naujienas*, kuriomis pranešamos įvairios grėsmės tvarkai ir priemonės tai tvarkai atstatyti ir *įprastos veiklos naujienas*, kurios nesukelia jokios tiesioginės grėsmės. Tokia naujienų tvarka ir organizacija padeda stiprinti dominuojančią socialinę tvarką ir reflektuoja bei atskleidžia pačios visuomenės požiūrį į save.

Verta pabrėžti ir žiniasklaidos šaltinių problemą kadangi tai turi įtakos lyginant žiniasklaidos ir kino filmų pranešimus. Naujienos vertingiausios žiniasklaidai, kai lengvai surenkamos iš patikimų šaltinių. Būtent policijos institucijos yra tapusios pagrindinėmis tokios informacijos tiekėjomis. Žiniasklaidos ir policijos organizacijų sąveika yra naudinga abiem institucijoms: žiniasklaidai tokia sąveika naudinga efektyvumo prasme, nes atitinkamos informacijos apie nusikaltimus

¹¹ DEKESEREDY, Walter; DRAGIEWICZ, Molly. Mass Media and Social Construction of Crime: A Critique and Implications for the Future, 2010. Prieiga per internetą: <http://www.greggbarak.com/whats_new_6.html> [žiūrėta 2014.08.03].

¹² GANS, Herbert. Deciding What's News: A Study of CBS Evening News, NBC Nightly News, Newsweek and Time. New York: Vintage, 1980.

surinkimas tampa rutiniškas; policija tokiu atveju visuomenės akyse yra įsivaizduojama kaip apolitiška ekspertų organizacija, kurios teikiama informacija yra objektyvi¹³. Taip pat žurnalistams nebūtina pateikti visos faktinės informacijos, papildomų detalių siekiant sudominti skaitytoją eiline kriminaline naujiena kadangi jie dažniausiai yra apriboti griežtų pranešimų pateikimo terminų. Tokia kriminalinės informacijos surinkimo sistema turi pranašumų dideliuose miestuose, kur nusikaltimų pasiūla yra didelė.

Tačiau, būtent skaitmeninės technologijos, programinis komercinių transliuotojų vystymasis iškėlė tam tikrą kriminalinės informacijos suvokimo problemą kadangi informacines/pramogines naujienas pateikiančios medijos tapo priklausomos nuo tokių realybėje vykstančių įvykių pateikimo, kurie suplakami su gandais ir visokiomis spekuliacijomis¹⁴. Todėl pamažu nyksta ir pagrindiniai kriminalinio ir pramoginio turinio skirtumai. Šioje vietoje svarbu išsiaiškinti, kaip auditorija traktuoja pramoginę informaciją.

D. McQuailas pabrėžia, jog auditorija keiksmožodžius, smurtą ir seksą apibrėžia kaip tinkamas pramoginiui turiniui kategorijas¹⁵. Auditorijos potraukį medijų pateikiamam smurtui lemia ir sensacijų vaikymasis. Auditorija siekia intensyvių sensacijų, jų patirties ir už tai yra pasiryžusi imtis fizinės, socialinės, legalios ir finansinės rizikos šiai patirčiai įgyti, pavyzdžiui, norėdamas pamatyti veiksmo trilerį kino teatre privalai į jį nueiti ir susimokėti atitinkamą kainą už bilietą. Na, o Aleksandras Dobryninas teigia, jog žmonės apie nusikaltimus nori žinoti labiau ne dėl smalsumo, bet pirmiausia dėl noro žinoti asmeninio saugumo sąlygas visuomenėje, kurioje jie gyvena¹⁶.

¹³ SACCO, Vincent. Media Constructions of Crime. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 539, Reactions to Crime and Violence, 1995, p. 144.

¹⁴ Ten pat, p. 145.

¹⁵ McQUAIL, Denis. *McQuails Mass Communication Theory*, p. 439.

¹⁶ DOBRYNINAS, Aleksandras. *Virtuali nusikaltimų tikrovė*. Vilnius: Eugrimas, 2001, p. 11.

Bet toks teiginys yra kritikuotinas, nes nemažai kriminalinių naujienų nėra vietinės ir nesudaro poreikio priimti neatidėliotiną sprendimą siekiant apsaugoti save¹⁷. Kadangi žiniasklaidos pranešimuose apie nusikaltimus aukos aprašomos depersonalizuotai, todėl skaitytojai neturi informacijos apie juos ir gali nejausti grėsmės savo saugumui.

Vis dėlto ne tik žiniasklaida rekonstruodama tikrovę pateikia tam tikrus nusikaltimo vaizdinius. Šių vaizdinių šaltiniai nėra vien tik žiniasklaida, televizija ar spauda, bet ir filmai. Taip visuomenė tarsi įtraukiama į pokalbius apie nusikaltimus ir jų temas. Todėl verta atskirai analizuoti žiniasklaidoje ir kine pateikiamus kriminalinius pranešimus, nagrinėti šių pranešimų panašumus ir skirtumus taip nustatant kiek šių medijų socialiai konstruojama realybė yra panaši ir kiek skiriasi, ir kokią įtaką tai turi tokios informacijos plėtojimui viešoje erdvėje, ir ar kriminalinių įvykių diskursas yra tapęs neatskiriama pramoginės ir nepramoginės informacijos dalimi taip pateisinant institucinę medijų egzistavimą ir patenkinant visuomenės vartojimo poreikius.

Kriminalinių įvykių pateikimas internetiniame naujienų portale Delfi.lt

Pranešimai apie kriminalinius įvykius yra patvarūs naujienų produktai ir sudaro nuo 5 iki 25 procentų visų naujienų. Šis skirtumas priklauso nuo to, kokia žiniasklaidos priemonė pateikia kriminalinę informaciją: spausdintinė ar elektroninė, nišinė ar bulvarinė¹⁸. Todėl kriminalinių įvykių kiekybinei turinio analizei pasirinktas internetinis naujienų portalas Delfi.lt, kadangi Gemius Baltic duomenimis pagal realių vartotojų skaičių jis yra labiausiai lankomas naujienų portalas Lietuvoje.

Šio tyrimo publikacijų masyvas – 850 straipsnių, kurie naujienų laikraštyje Delfi.lt pasirodė 2010, 2011 ir 2012 metų rugpjūčio, rugsėjo ir spalio mėnesiais. Kiekybinei analizei pasirinkta viena kiekvieno mėnesio savaitė, susidedanti iš skirtingai pasirinktų kiekvienos mėnesio savaitės dienų (vienos savaitės pirmadienis, antros savaitės antradienis, trečios savaitės trečiadienis ir t.t.), mėnesių tvarka pasirinkta atsitiktinė.

¹⁷ SACCO, V. Media Constructions of Crime, p. 144.

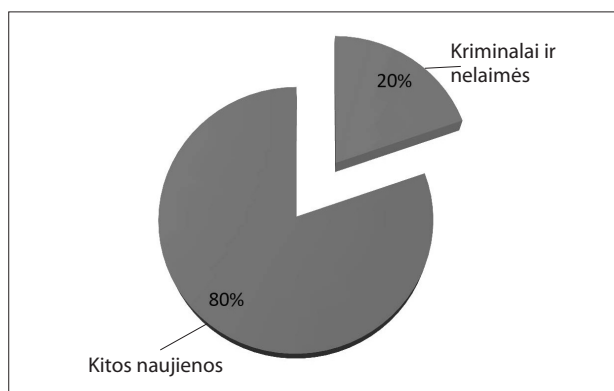
¹⁸ Ten pat, p. 142.

Tyrimo tikslas yra palyginti laikraščio Delfi.lt dienos įvykių kategorijoje *Kriminalai ir nelaimės* pateikiamus pranešimus ir jų tematiką su Emilio Vėlyvio kino filmuose „Zero. Alyvinė Lietuva“ ir „Zero II“ pateikiamais pranešimais ir jų tematika. Iš pradžių pateikiama internetinės svetainės Delfi.lt dienos naujienų kategorijos *Kriminalai ir nelaimės* kiekybinė turinio analizė, vėliau Emilio Vėlyvio kino filmų „Zero. Alyvinė Lietuva“ ir „Zero II“ kiekybinė vaizdinio turinio analizė ir gauti duomenys apibendrinami pasitelkus lyginamąją analizę.

1 lentelė. Delfi.lt pasiekiamumas ir realūs lankytojai 2010, 2011 ir 2012 m. rugpjūčio, rugsėjo ir spalio mėn.

Data	Pasiekiamumas, proc.	Realūs lankytojai, vnt.	Populiarumas, vieta
2010 08	58,59	1 096 737	1
2010 09	59,58	1 121 800	1
2010 10	57,14	1 103 295	1
2011 08	53,28	1 027 031	1
2011 09	54,51	1 070 792	1
2011 10	52,59	1 034 181	1
2012 08	52,79	1 063 641	1
2012 09	54,32	1 074 228	1
2012 10	56,15	1 107 181	1

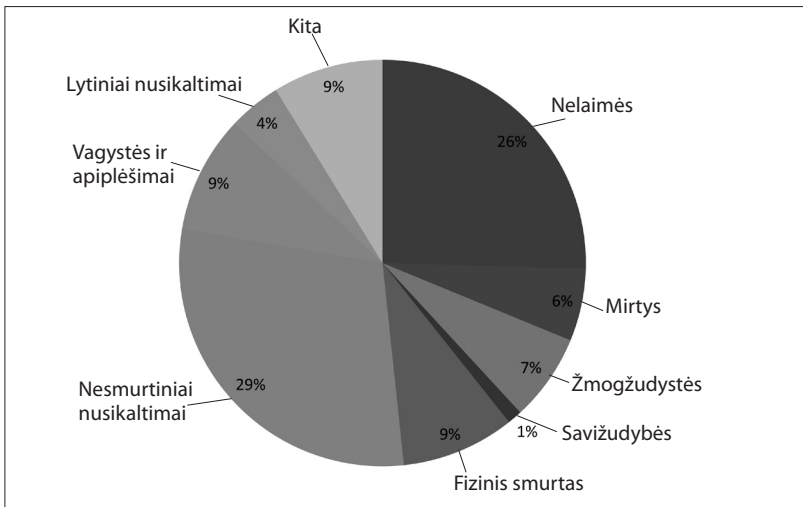
Šaltinis: Gemius Baltic (2010, 2011, 2012)

1 paveikslas. Dienos naujienų santykis naujienų laikraštyje Delfi.lt

Šaltinis: sudaryta autoriaus

Iš viso dienos naujienų skiltyje per 2010, 2011 ir 2012 metų rugpjūčio, rugsėjo ir spalio mėnesių laikotarpį buvo suskaičiuotos 4323 publikacijos, iš kurių 850 sudaro kriminalai ir nelaimės. Kriminalai ir nelaimės sudaro 19,6 procento visų per pasirinktą laikotarpį peržiūrėtų publikacijų dienos naujienų skiltyje ir tai leidžia daryti išvadą, jog kriminalinių įvykių pateikimas užima reikšmingą kiekvieną dieną auditorijai pateikiamų dienos naujienų dalį.

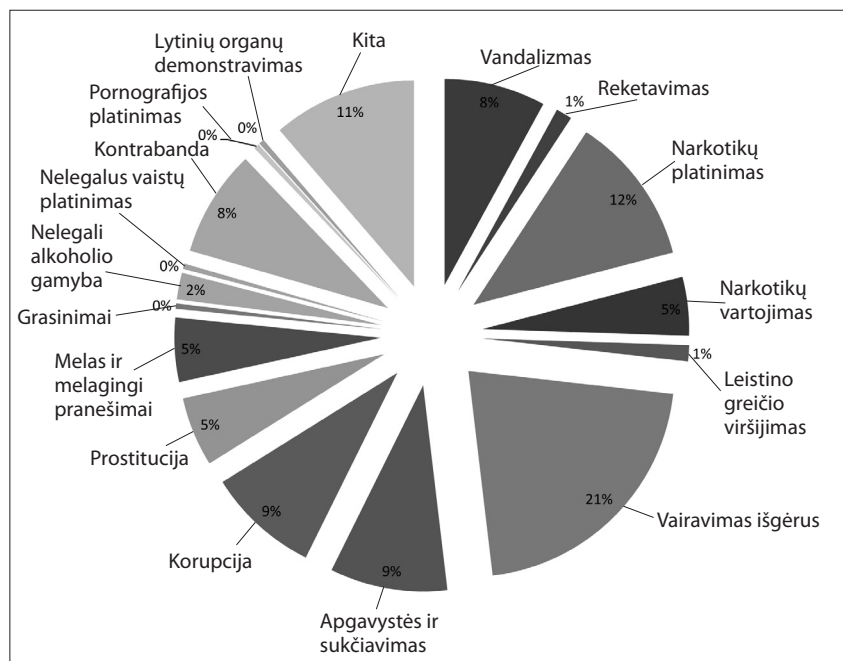
2 paveikslas. Kriminalinių naujienų tematika naujienų laikraštyje Delfi.lt

Šaltinis: sudaryta autoriaus

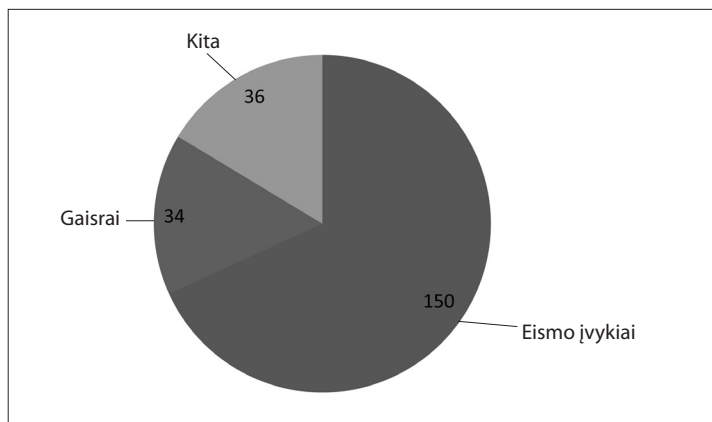
Atlikus tyrimą paaiškėjo, jog dienos naujienų kriminalų ir nelaimių kategorijoje dominuoja temos apie nesmurtinius nusikaltimus ir nelaimes. Šiek tiek mažesnę dalį sudaro pranešimai apie fizinį smurtą ir vagystes bei apiplėšimus.

Skaidant temas apie nesmurtinius nusikaltimus atrasti dažniausiai pasitaikantys pranešimai apie vairavimą išgėrus, narkotikų platinimą, apgavystes ir sukčiavimą bei korupciją, o nelaimių tematikoje dominuoja pranešimai apie eismo įvykius.

W. Dekeseredy ir M. Dragiewicz teigia, kad nepriklausomai nuo besikeičiančių nusikaltimų ir teisingumo diskursų, tiek žiniasklaidoje,

3 paveikslas. Pranešimai apie nesmurtinius nusikaltimus naujienų laikraštyje Delfi.lt
Šaltinis: sudaryta autoriaus

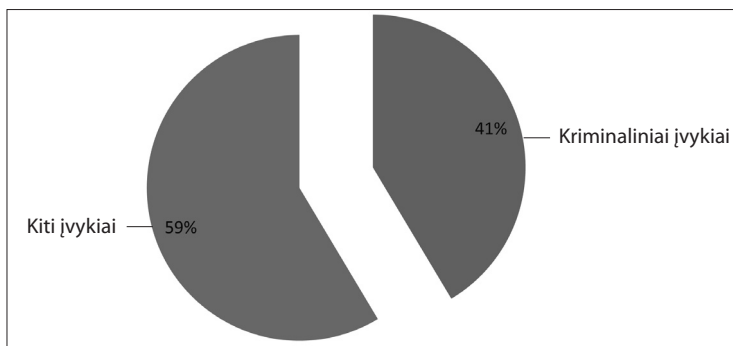

4 paveikslas. Pranešimai apie nelaimes naujienų laikraštyje Delfi.lt
Šaltinis: sudaryta autoriaus

ties ir televizijos serialuose, kino filmuose gėrio ir blogio, nesmurtinio ir smurtinio, kontroliuojamumo ir nekontroliuojamumo reprezentacijos dažniausiai iškraipo nusikaltėlių, aukų, baudžiamosios justicijos ir kriminalinių bausmių vaizdą¹⁹. Todėl aktualu palyginti, kokia kriminalinių įvykių tematika dominuoja analizei pasirinktuose E. Vėlyvio kino filmuose „Zero. Alyvinė Lietuva“ ir „Zero II“.

Kriminalinių įvykių pateikimas Emilio Vėlyvio filmuose „Zero“ ir „Zero 2“

Kriminalinių įvykių analizei buvo pasirinkti du E. Vėlyvio kino filmai, nes abu buvo komerciškai Lietuvoje atsipirkę produktai: tai yra vienas pirmųjų jo darbų „Zero. Alyvinė Lietuva“, kurį režisierius ir jo komanda nufilmavo 2006 metais, ir „Zero II“, kuris buvo nufilmuotas 2009 metais. „Zero. Alyvinė Lietuva“ uždirbo per 63 000 tūkstančius litų, o „Zero II“ 2010 metais pasiekė netgi Lietuvoje iš kino bilietų uždirbtą lėšų rekordą – šis kino filmas uždirbo 935 000 tūkstančius litų²⁰.

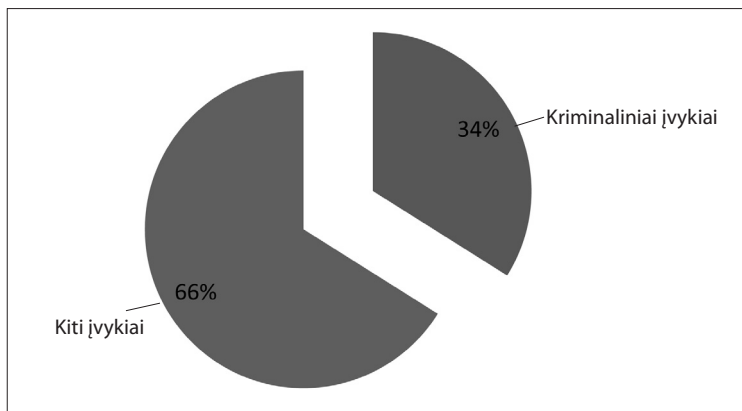

5 paveikslas. Vaizdiniai pranešimai kino filme „Zero. Alyvinė Lietuva“

Šaltinis: sudaryta autoriaus

¹⁹ DEKESEREDY, Walter; DRAGIEWICZ, Molly. Mass Media and Social Construction of Crime.

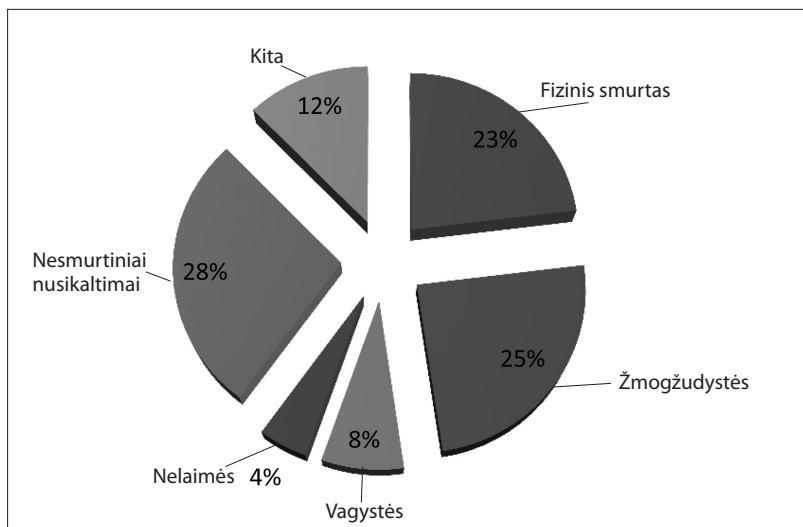
²⁰ E. Vėlyvis: stebėti smurtą ir pornografiją yra įgimtas žmonių bruožas [interaktyvus]. Delfi.lt, 2012. Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/pramogos/kultura/evelyvis-stebeti-smurta-ir-pornografija-yra-igimtas-zmoniu-bruozas.d?id=58843053>> [žiūrėta 2014.08.03].

6 paveikslas. Vaizdiniai pranešimai kino filme „Zero II“

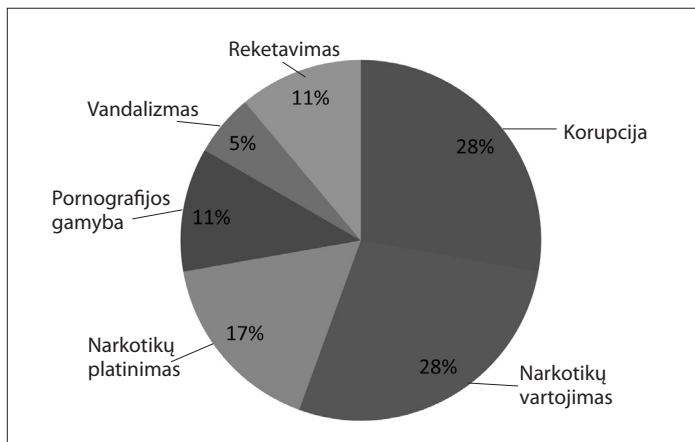
Šaltinis: sudaryta autoriaus

Išnagrinėjus šiuos du filmus buvo nustatyta, kad daugiau nei trečdalį abiejų filmų laiko sudaro pranešimai apie kriminalinius įvykius: „Zero. Alyvinė Lietuva“ šie pranešimai sudaro 41 proc. laiko (32 min. 18 sec.), o „Zero II“ – 34 proc. laiko (28 min. 16 sec.).

7 paveikslas. Kriminalinių įvykių tematika filmuose „Zero“ ir „Zero II“

Šaltinis: sudaryta autoriaus

8 paveikslas. Pranešimai apie nesmurtinius nusikaltimus filmuose „Zero“ ir „Zero II“
Šaltinis: sudaryta autoriaus

Taip pat iš visų šiuose kino filmuose vaizduojamų kriminalinių įvykių dažniausiai jie buvo susiję su nesmurtiniais nusikaltimais, žmogžudystėmis ir fiziniu smurtu.

Nesmurtinių nusikaltimų kategorija sutampa ir su internetinio laikraščio Delfi.lt kriminalų kategorijoje vyraujančia tematika. Skaidant nesmurtinių nusikaltimų tematiką atrasta, jog šioje kategorijoje dominuoja vaizdiniai pranešimai apie korupciją, narkotikų vartojimą ir narkotikų platinimą. Būtent pranešimai apie narkotikų platinimą ir korupciją taip pat sutampa su interneto portalo Delfi.lt nesmurtinių nusikaltimų kategorijoje vyraujančiais pranešimais.

2 lentelė. Kriminaliniai įvykiai interneto laikraštyje Delfi.lt ir filmuose „Zero“ ir „Zero II“

Kriminaliniai įvykiai internetinėje naujienų laikraštyje Delfi.lt	Kriminaliniai įvykiai filmuose „Zero“ ir „Zero II“
1) Nesmurtiniai nusikaltimai 29 proc.	1) Nesmurtiniai nusikaltimai 28 proc.
2) Fizinis smurtas 9 proc.	2) Žmogžudystės 25 proc.
3) Vagystės ir apiplėšimai 9 proc.	3) Fizinis smurtas 23 proc.

Šaltinis: sudaryta autoriaus

3 lentelė. Nesmurtiniai nusikaltimai interneto laikraštyje Delfi.lt ir filmuose „Zero“ ir „Zero II“

Kriminaliniai įvykiai internetinėje naujienų laikraštyje Delfi.lt	Kriminaliniai įvykiai filmuose „Zero“ ir „Zero II“
1) Vairavimas išgėrus 21%	1) Korupcija 28%
2) Narkotikų platinimas 12%	2) Narkotikų vartojimas 28%
3) Korupcija ir Apgavystės ir sukčiavimas 9%	3) Narkotikų platinimas 17%

Šaltinis: sudaryta autoriaus

Atlikus kriminalinių įvykių pateikimo interneto laikraštyje Delfi.lt ir kino filmuose „Zero. Alyvinė Lietuva“ ir „Zero II“ analizę paaiškėjo, jog daugiausiai pranešimų yra apie nesmurtinius nusikaltimus. Aktualu išskirti ir fizinio smurto temą, kurios pozicijos paminėtuose šaltiniuose skirtingos, bet patenka tarp dominuojančių.

Išanalizavus pranešimus apie nesmurtinius nusikaltimus, kurie pateikiami Delfi.lt dienos naujienų kriminalai ir nelaimės kategorijoje ir filmuose „Zero“ ir „Zero II“, paaiškėjo, jog sutampa pranešimai apie narkotikų platinimą ir korupciją.

Kadangi pranešimai apie kriminalinius įvykius užima reikšmingą dalį tarp kitos šių medijų pateiktos informacijos, kuri buvo išanalizuota atlikus tyrimą, galima daryti išvadą, jog būtent šios kasdien pateikiamos naujienos ir pranešimai kino filmuose formuoja šių kriminalinių įvykių, kurie vyksta Lietuvos visuomenėje, įvaizdį ir pačios visuomenės įvaizdį. Tai patvirtina teiginį, jog auditorijos dėmesį patraukia tokia informacija, kuri atspindi ją pačią, bet pirminiai informacijos šaltiniai gali būti nebūtinai tie patys. Jeigu žiniasklaida rengdama kriminalinius pranešimus remiasi policijos informacija kaip pagrindiniu ir patikimiausiu šaltiniu, tai kino filmo režisierius semiasi idėjų scenarijaus rašymui nebūtinai iš žiniasklaidos. Jo kūrybines idėjas gali paskatinti asmeninė socialinė patirtis: asmuo gali būti išgyvenęs tam tikrą patirtį bendraudamas su nusikaltimus patyrusiais asmenimis, klausydamasis istorijų apie žmones, kurie patyrė nusikaltimus, dalyvavo juos organizuojant ir įgyvendinant arba gali būti pats buvęs nusikaltimo auka.

Taigi išanalizuoti kino filmai interpretuoja ir plėtoja internetinės žiniasklaidos kuriamą socialinę realybę, kurioje kasdien įvyksta tam tikri kriminaliniai įvykiai, nes turinys kino filme yra pateikiamas vizualine forma ir patys įvykiai yra įvelkami į pramoginį naratyvą, sutirštinami ir atitinkami aspektai išplečiami. Viena vertus, visuomenei yra aktualu žinoti kuo įvairesnę informaciją apie kriminalinius įvykius, kita vertus, žiniasklaida privalo užtikrinti kuo įvairesnės informacijos pateikimą, nes tai yra susiję su objektyvumo kriterijų įgyvendinimu. Todėl pranešimai apie nesmurtinius nusikaltimus žiniasklaidoje yra susiję ne tik su korupcija, narkotikų platinimu, bet ir su vairavimu išgėrus, apgavystėmis, sukčiavimu ir t. t. Kino filmuose atitinkamus nusikaltimų aspektus galima išplėsti, todėl Emilio Vėlyvio filmuose parodoma daugiau žmogžudysčių, narkotikų vartojimo atvejų.

Vis dėlto tinklaveikos visuomenėje, kurioje informacijos srautas yra dažnai perteklinis, tikri įvykiai, pateikiami per žiniasklaidą, ir pramogos dažnai susilieja ir tampa sudėtinga atskirti, kur nusikaltimų naratyvas pasibaigia ir kur prasideda teisingumo naratyvas. Tokį teiginį iliustruoja pranešimas²¹, publikuotas Delfi.lt 2010 m. spalio 28 d., apie korumpuotus policininkus, kurie turėtų prižiūrėti ir užtikrinti tvarką bei teisingumą visuomenėje, tačiau savo neteisėtais poelgiais diskredituoja instituciją. Kita vertus, žiniasklaida viešindama tokią informaciją skatina visuomenės kritiškumą valdžios institucijų atžvilgiu. Informacijos įvairiapusiškumas ir daugiaspektiškumas leidžia suvokti, jog gyvenimas nėra vien juoda ar balta.

Pramoginio ir kriminalinio turinio skirtumų nykimo problema

Institucinė priežastis, kodėl nyksta pagrindiniai kriminalinio ir pramoginio turinio skirtumai, yra medijų nuosavybės telkimas vienosė rankose. Laikraščių, knygų, žurnalų, filmų platinimas, žiniasklaidos

²¹ Klaipėdos policininkų godumui kelią užkirto STT agentai. [interaktyvus]. Delfi.lt, 2010. Prieiga per internetą: < <http://www.delfi.lt/news/daily/crime/klaipedos-policininku-godumui-kelia-uzkirto-stt-agentai.d?id=37989993>>. [žiūrėta 2014.08.07].

įmonių nuosavybė sutelkiama milžiniškų korporacijų rankose. Tokiu atveju korporacijų valdomos medijos išsidalina ekonominius interesus ir kadangi kriminalinė informacija padeda pritraukti auditoriją ir uždirbti pelną, ją galima reprodukuoti pasitelkiant valdomas institucijas. Globalaus kapitalizmo laikotarpiu medijos taip tik didina pelną ir vis labiau įsiskverbia į viešą, privačią ir kultūrinę erdvę. Be to, jos įsitvirtina kaip reklamos platintojos ir skatina vartojimą²², reprodukuoja vaizdus, tekstus, kriminalinius naratyvus, kurie veikia visuomenę, jos socialinės realybės suvokimą.

Pavyzdžiui, kriminaliniai filmai leidžia žiūrovams netiesiogiai patirti kriminalinio elgesio jaudulį nesmerkiant tokio elgesio²³. Tokie kino filmai taip pat yra ir kultūrinės informacijos šaltiniai, padedantys formuoti suvokimą, socialines normas, elgesio principus, nes jų perduodama informacija užpildo mūsų mąstymą ir vėliau jis paverčiamas mūsų ideologija²⁴. Taipogi šie filmai padeda pabėgti nuo realybės, identifikuoti save su atitinkamo filmo herojais, apmąstyti moralinius pasirinkimus nepriimant jų, matyti kitus kenčiančius ir patiems nebūtinai kentėti, apmąstyti pamatytą informaciją „kalbantis su savimi ir su kitais“. Toks vidinis bendravimas leidžia interpretuoti pasaulį ir kurti savas prasmų sistemas, konstruoti savo identitetą, sumažinti atotrūkį tarp savęs ir savo socialinių situacijų²⁵. Kartais kriminaliniuose filmuose nepaklusnumas valdžiai auditorijai perteikiamas kaip tam tikras antagonizmas, kai tarsi kovojama prieš socialinės kontrolės institucijas, bet kartu ir pabrėžiama šių institucijų svarba užtikrinant socialinę kontrolę visuomenėje²⁶. Todėl problematiška vertinti ir E. Vėlyvio filmuose pateikiamą policininkų įvaizdį, nes jis nėra vienareikšmiškas.

²² BARAK, Greg. *Violence and Nonviolence: Pathways to Understanding*. Michigan: Sage Publications, 2003, p. 194.

²³ RAFTER, Nichole (ed.) *Shots in the Mirror: Crime films and Society*, New York: Oxford University Press, 2006, p. 4.

²⁴ Ten pat, p. 11.

²⁵ Ten pat, p. 14.

²⁶ Ten pat, p. 13.

„Zero“ ir „Zero II“ atveju, Donatas Šimukauskas vaidina korumpuotą „blogąjį“ policininką, kuris perka vogtą garso įrangą arba užsiima nelegalia policijos atributikos prekyba tuo diskredituodamas Vilniaus miestą kaip 2009 metų kultūros sostinę. Geras ir teisingas policininkas (Kęstutis Jakštas) „Zero II“ pradžioje susiduria su mafijos atstovais (Saulius Siparis ir Ramūnas Rudokas), kurie prašo padėti surasti vyrą su lagaminu. Jau pats bendravimas su mafijos atstovais atskleidžia filme konstruojamą sąlyginai gero policininko įvaizdį, kuris vis dėlto norėdamas padėti savo pažįstamiems nusižengia įstatymams. Taip konstruojama ir tam tikra socialinė realybė, kurioje visiškas gėris neegzistuoja, įmanomas tik sąlyginis gėris, kuris norėdamas išlikti leidžiasi į kompromisus su blogiu. Kadangi „gerasis“ policininkas filmo pabaigoje netgi gauna atlygį už atliktą darbą bendradarbiaujant su mafijos atstovais, tai atskleidžia ir tam tikrą kapitalistinės ideologijos naudingumo pabrėžimą, kai bet kokios priemonės pateisina tikslą uždirbti.

Galima teigti, jog kriminaliniai filmai vis dėlto užtikrina, jog visuomenė ir baudžiamojo teisingumo sistema gali išgelbėti jos narius nepasaint tam tikrų silpnybių, nesėkmių, nes „Zero II“ pabaigoje gerąjį, principingąjį, bet įsivėlusį į bendradarbiavimą su mafiją vaidinantis Kęstutis Jakštas sugauna mafijai ir jam pačiam kenkusius asmenis. Taip yra pašalinami asmenys, kurie nusižengė įstatymams, tik nepašalinami tie, kurie yra „nelečiamieji“, turintys atitinkamą įtaką netgi policijos institucijai.

Atliktas kriminalinių pranešimų internetinėje žiniasklaidos leidinyje Delfi.lt ir E. Vėlyvio kino filmuose „Zero. Alyvinė Lietuva“, „Zero II“ tyrimas atskleidė, jog dalis pranešimų temų sutampa, todėl žiniasklaidoje pateikiama kriminalinė informacija yra ne tik dalinai tapati, bet ir plėtojama kino filmuose. Remiantis Aleksandru Dobryninu, kriminalinės informacijos pateikimas Lietuvos žiniasklaidoje tiesiogiai neatspindi kriminogeninės situacijos visuomenėje, bet pateikia ją selektyviai ir iškreiptai²⁷, todėl kino filmai plėtodami kriminalinį diskursą neatspindi realybėje egzistuojančios kriminalinės situacijos, nes pastarieji interpretuoja ir socialiai sukonstruoja naują realybę.

²⁷ DOBRYNINAS, Aleksandras. Virtuali nusikaltimų tikrovė, Vilnius, 2001, p. 15.

Žiniasklaidos pagrindinė funkcija yra visuomenės informavimas ir tik po to – pramogos suteikimas. Arba lygiagretai. Kino filmų (kino industrijos) pagrindinė funkcija yra suteikti pramogą žiūrovams. Bet, jeigu informuojant visuomenę siekiama uždirbti, tuomet naujienos rūšiuojamos pagal tai, kiek iš jų galima uždirbti, ir pagal auditorijos poreikius, kurie atitinka paklausą. Vis dėlto finansiniai tikslai gali būti vienu iš svarbiausių veiksnių, skatinančių pateikti kriminalinę informaciją žiniasklaidoje kaip ir kine. Tiek kino industrijos, tiek ir žiniasklaidos funkcionavimas yra neatsiejamas nuo finansinių išteklių, todėl šios medijos yra orientuotos į masinį vartotoją.

Institucinė medijų struktūra formuoja jų vartojimo įpročius, o pramoginės ir nepramoginės informacijos paieškos kriterijus lemia individualios aplinkybės. Todėl kriminalinis diskursas yra tapęs neatsiejama medijų pateikiamos informacijos dalimi. Kadangi medijų funkcijos remiasi tiek informavimu, tiek ir pramogos suteikimu galima teigti, jog dėl to ir nyksta ribos tarp kriminalinės kaip nepramoginės ir apskritai pramoginės informacijos.

Išvados

Informacijos pasiūla ir paklausa yra susiję ir neatsiejami aspektai, kurie sudaro sąlygas skleisti vartotojiškai ideologijai visuomenėje. Kadangi dauguma žiniasklaidos organizacijų yra verslo organizacijos, kurios siekia pelno, kino industrija yra taip pat orientuota į investuotų lėšų atsipirkimą, todėl kriminalinis turinys visuomenėje turi paklausą ir yra nuolatos reprodukuojamas ir dauginamas. Todėl tiek žiniasklaida, tiek ir kinas turi balansuoti tarp brangiai kainuojančios kokybiškos informacijos, kuri gali būti skirta specifinėms ir gerai informuotoms grupėms, ir informacijos, nešančios pelną bei suprantamos masiniam vartotojui, kuris ieško pramogos ir poilsio.

Iš vienos pusės kriminalinė informacija padeda visuomenei suprasti, kokioje aplinkoje ji gyvena ir priimti tam tikrus sprendimus, kurie gali padėti keisti visuomenę, tačiau iš kitos pusės kriminalinių įvykių diskursas medijose ir jo gausa iškreipia visuomenės socialinę realybę, kadangi medijos kuria subjektyvią socialinę realybę. Taip pat rutiniškai

pateikiamos kriminalinės naujienos, konstruojama realybės reprezentacija kino filmuose lemia, jog tokia informacija ir jos platinimas dau-gina socialiai sukonstruotą realybę. Taip visuomenė įtraukiama į po-kalbius apie nusikaltimus ir jų temas ir tai tampa viešojoje erdvėje ap-tariamą objektu. Kriminalinio diskurso gausa medijose ir tokių temų eskalacija visuomenėje turi įvairią įtaką: pradedant nuo nusikaltimų baimės, įsivaizdavimo, jog nusikalstamumas didėja, baigiant asmeny-bės identiteto formavimu, nes kino filmai yra kultūrinės informacijos šaltiniai.

Atliktas tyrimas atskleidė, kad kriminalinių įvykių turinys užima reikšmingą pranešimų dalį tiek lankomiausioje Lietuvos internetinia-me naujienų laikraštyje Delfi.lt dienos naujienų kategorijoje, kur suda-ro beveik penktadalį dienos naujienų, tiek ir E. Vėlyvio kino filmuose „Zero. Alyvinė Lietuva“ ir „Zero II“, kur sudaro daugiau nei trečdalį pranešimų. Kriminalinių įvykių tematikoje dominuoja pranešimai apie nesmurtinius nusikaltimus. Išanalizavus pranešimus apie nesmurti-nius nusikaltimus atrasti sutampantys pranešimai tik apie korupciją ir narkotikų platinimą. Tai leidžia daryti išvadą, jog šiuose kino filmuose požiūris į Lietuvos visuomenę ir joje vykstančius kriminalinius įvykius yra fragmentiškas, atskleidžiantis tik labai mažą dalį joje vykstančių procesų.

Kadangi žiniasklaida vykdo naujienų atrankos procesą, ir tai lemia tam tikrą naujienų subjektyvumą, nes informacijos atrankos metu tam tikra jos dalis nepatenka į eterį, ji sukonstruoja naują subjektyvią re-alybę. Vaidybinuose kino filmuose vaizduojama realybė yra taip pat socialiai sukonstruota subjektyvi realybė, kuri gali remtis objektyvia tikrove ir jos įvykiais, tačiau tikrovės ar jos įvykių interpretacija gali būti didesnė ir todėl subjektyvesnė kadangi žiniasklaidos naujienos turi patenkinti tam tikrus objektyvumo kriterijus, o vaidybinis kino filmas šių kriterijų neprivalo laikytis. Tačiau šių kriterijų egzistavimas nesutrukdo kino filmams plėtoti žiniasklaidoje pateikiamą kriminalinį diskursą, jį labiau interpretuoti, nes atitinkami aspektai filme gali būti išplėsti, paryškinti.

Tačiau žiniasklaidos ir kino funkcijos – informuoti ir suteikti pramogą, susilieja, todėl šių medijų pateikiamą kriminalinį turinį vis sunkiau įvertinti tik kaip nepramoginį arba tik kaip pramoginį. Tokią įvertinimo problemą lemia ir informacijos vartotojų pasirinkimai, kurie yra pernešygiški individualūs ir nebūtinai racionalūs dėl informacijos pertekliaus.

Įteikta 2014 m. rugsėjo 16 d.

Literatūra

1. BAUMAN, Zygmunt. Vartojamas gyvenimas. Vilnius: Apostrofa, 2011.
2. DEKESEREDY, Walter; DRAGIEWICZ, Molly. Mass Media and Social Construction of Crime: A Critique and Implications for the Future, 2010. Prieiga per internetą: <http://www.greggbarak.com/whats_new_6.html> [žiūrėta 2014.08.03].
3. DOBRYNINA, Margarita. Kriminologinio žinojimo konstravimas: valdžios vaidmuo. Teisės problemos, Nr. 4 (66), 2009, p. 110–125.
4. DOBRYNINA, Margarita. Nusikaltimų baimės konstravimas žiniasklaidoje. Teisės problemos, Nr. 3 (61), 2008, p. 83–111.
5. DOBRYNINAS, Aleksandras. Virtuali nusikaltimų tikrovė. Vilnius: Eugrimas, 2001.
6. GANS, Herbert. Deciding What's News: A Study of CBS Evening News, NBC Nightly News, Newsweek and Time. New York: Vintage, 1980.
7. HENRY, S. Social construction of crime. In Miller J. (ed.), 21st Century Criminology: A reference handbook. Thousand Oaks: Sage publications, 2009, p. 296–305.
8. McQUAIL, Denis. McQuails Mass Communication Theory, (6th edition). London: Sage publications Ltd, 2010.
9. McQUAIL, Denis. Mass Communication Theory: an introduction. London: Sage publications Ltd, 1994.
10. RAFTER, Nichole (ed.) Shots in the Mirror: Crime films and Society, New York: Oxford University Press, 2006.
11. SACCO, Vincent. Media Constructions of Crime. Annals of the American Academy of Political and Social Science, Vol. 539, Reactions to Crime and Violence, 1995.
12. SURETTE, Ray. Media, Crime, and Criminal Justice: Images, Realities, and Policies. 4th edition. Wadsworth: Cengage Learning, 2011.

13. VERMA, Arvind; S. K. Lodha. A Typological Representation of the Criminal Event [interaktyvus]. In *Western Criminology Review* Nr. 3 (2), 2002. Prieiga per internetą: <<http://wcr.sonoma.edu/v3n2/verma.html>> [žiūrėta 2014.08.03].

Šaltiniai

1. E. Vėlyvis: stebėti smurtą ir pornografiją yra įgimtas žmonių bruožas [interaktyvus]. Delfi.lt, 2012. Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/pramogos/kultura/evelyvis-stebeti-smurta-ir-pornografija-yra-igimtas-zmoniu-bruozas.d?id=58843053>> [žiūrėta 2014.08.03].
2. Klaipėdos policininkų godumui kelią užkirto STT agentai. [interaktyvus]. Delfi.lt, 2010. Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/news/daily/crime/klaipedos-policininku-godumui-kelia-uzkirto-stt-agentai.d?id=37989993>> [žiūrėta 2014.08.07].
3. *Zero. Alyvinė Lietuva* (2006). Vaidybinis filmas, režisierius – Emilis Vėlyvis, scenarijaus autorius – Emilis Vėlyvis. Guerilla Films.
4. *Zero II* (2009). Vaidybinis filmas, režisierius – Emilis Vėlyvis, scenarijaus autoriai – Jonas Banys, Emilis Vėlyvis. Kino kultas.

Depiction of criminal events in Lithuanian mass media and Emilis Vėlyvis' films

Audrius Dabrovolskas

Summary

The main objective of this article is to identify the factors which determine the depiction of criminal events in Lithuanian internet media and film, as well as consumer demand for this type of information. The impact of mass media and films is evidenced in the fact that the messages they provide influence our ideas about social, economic and political phenomena and shape our perception of them. Even if a fictional film is based on subjective creativity and its criteria, mass media has to meet the requirements of objectivity; nevertheless, the messages provided by both are a representation of constructed reality. Mass media produces messages about crime, and crime movies help reproduce this information by expanding it with fictional narrative and condensing one aspect or another.

In Lithuanian internet media, criminal events are presented every day, and the abundance of these messages hyperbolizes the view of the existing reality. The depiction of many criminal occurrences is used in Emilis Vėlyvis' films *Zero* and *Zero 2*. The appearance of this information in mass media and films results in consequences which affect society both negatively and positively. On one hand, information about crime helps to understand safety conditions in society, but on the other hand, it forms a fear of crime and an exaggerated view of criminality. This in turn makes it difficult to distinguish crime from entertainment, because depictions of crime are being presented in various forms of media both as necessary information for society and also as entertainment.